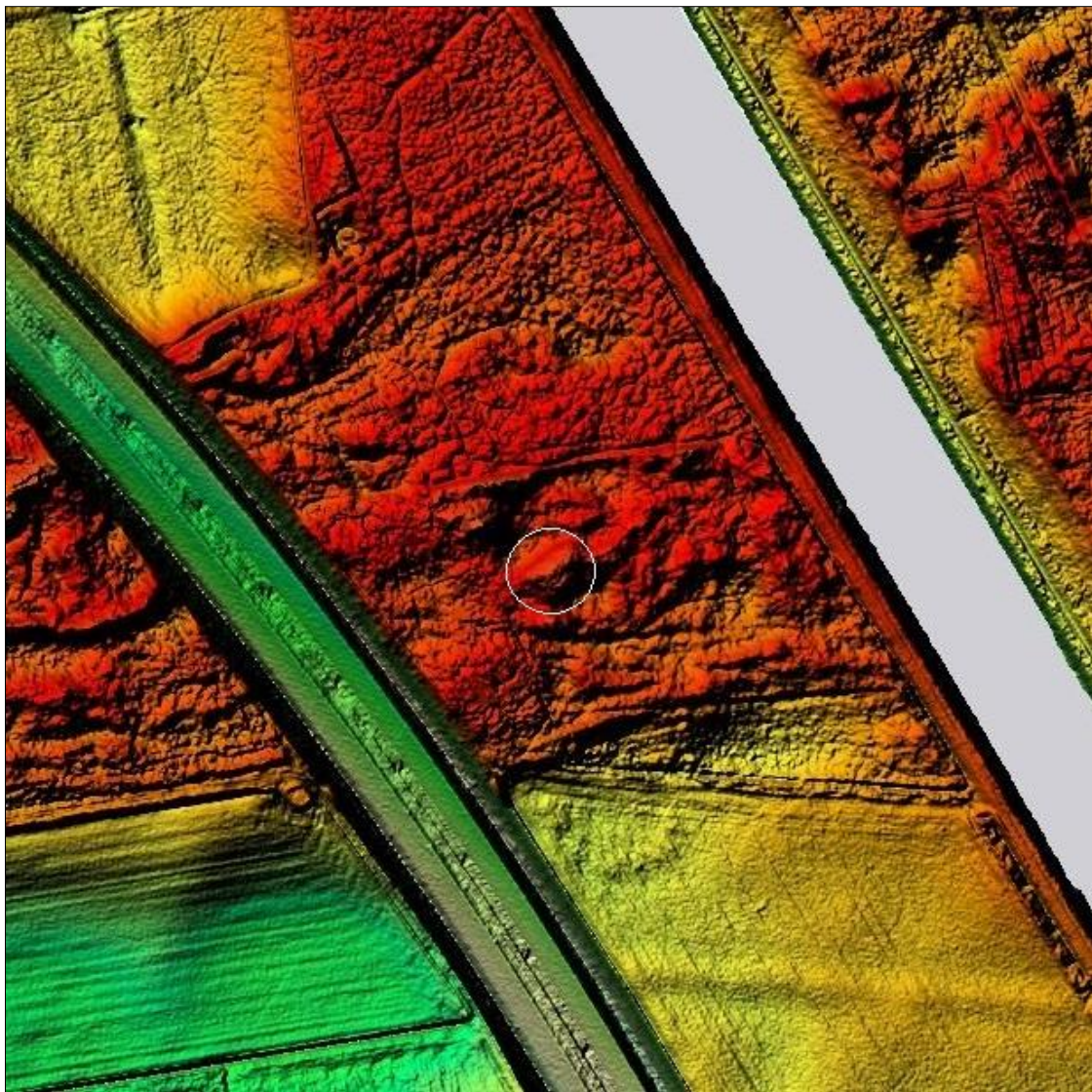

Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Schoordijk Galgenberg (2018)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek (STRABO) te Nederweert, die zich ten doel stelt (a) oud(-er) archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek en (b) gevraagd en ongevraagd te adviseren aan overheden, beleidsmakers, adviseurs en ontwikkelaars over archeologische en cultuurhistorische waarden in de gemeente Nederweert.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Topografische geschiedenis	5
3. Bronnenonderzoek	9
3.1 De galg	9
3.2 Het gebruik	11
3.3 Het terrein	12
4. Plaatsbepaling	14
5. Locatieverkenning in situ	20
6. Eerder archeologisch onderzoek	22
7. Verwachtingswaarden en aanbevelingen	23
8. Conclusies	24

1. Inleiding

Vóór de komst van de Fransen in 1795 kende Nederweert een eigen schepenbank die ook de bevoegdheid tot civiele en criminele rechtspraak bezat. Uit diverse rechtsbronnen en gemeentelijke administratie is ook het bestaan van een officiële gemeentelijke executieplaats bekend. Deze bevond zich volgens diezelfde bronnen aan de Schoordijk, in het zuiden van het grondgebied van de gemeente Nederweert.

In deze rapportage worden historische, topgrafische en kartografische bronnen geanalyseerd en wordt gepoogd te komen tot een locatiebepaling van de oorspronkelijke locaties. Verder verwachtingswaarden voor eventueel archeologisch bodemonderzoek aangedragen.

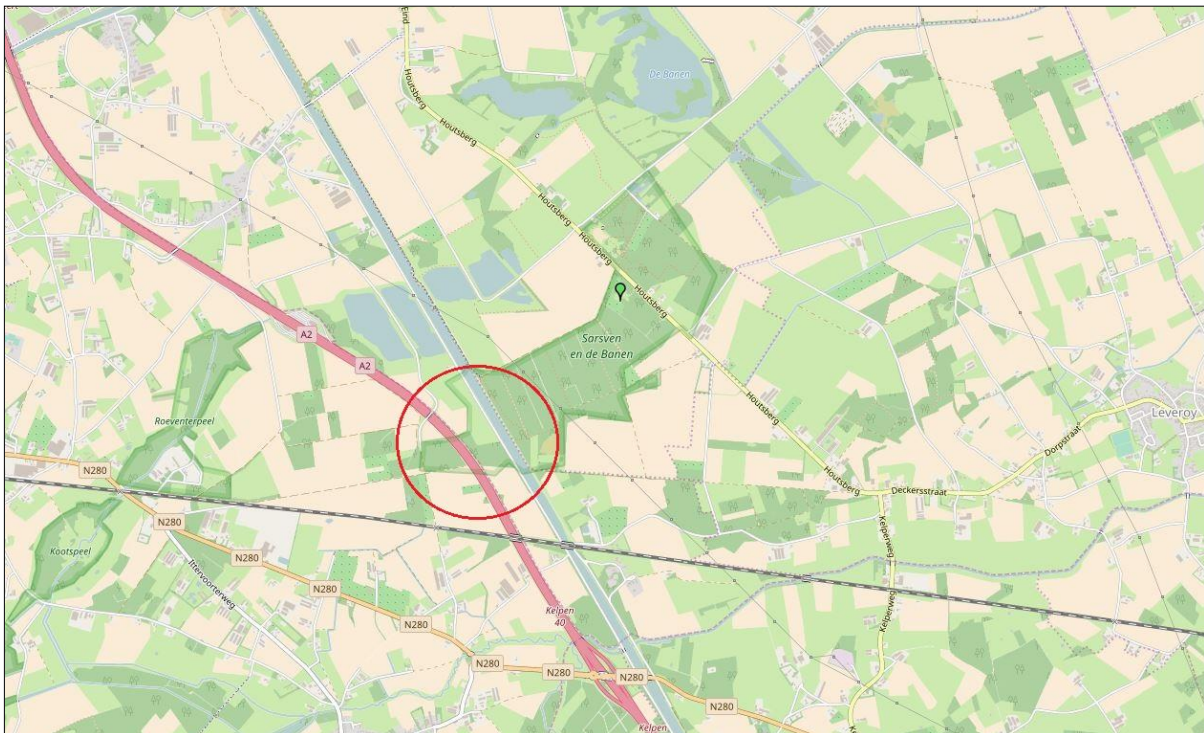

Fig. 1. Situering van het onderzoeksgebied, in het zuiden van de gemeente Nederweert en ingeklemd tussen snelweg A2 en kanaal Wessem-Nederweert. Bron: www.afstandsmeten.nl.

2. Topografische geschiedenis

Een van de oudste topografische kaarten van het gebied dateert uit 1744. Zij is niet al te betrouwbaar (hetgeen normaal was voor de stand der techniek bij de cartografen in die tijd) en beeldt alleen de hoofdwegen en de belangrijkste fenomenen uit. Aan de weg van Weert naar Swartbroek staat op die kaart een driebenige galg afgebeeld, met als bijschrift '*les 3 tours / justice*'. Dit is de Weerter executieplaats, ook wel '*de Drie Torens*' genoemd, naar het uiterlijk van drie hardstenen zuilen met daar bovenop verbindingsbalken.

Deze infrastructuur was gelegen aan de Roermondseweg in Weert, nabij de kruising met de spoorlijn Weert-Roermond. Aldaar is een boerderij '*Den Trumpert*' geheten, volgens de overlevering omdat daar bij terechtstellingen een klok geluid zou zijn ('*trumpen*' in het plaatselijke woord voor klokluiden). Zo gedetailleerd als de galg van Weert staat weergegeven, valt het ontbreken van die van Nederweert ons op. Die lag een kilometer oostelijker en moet – zoals we later in deze rapportage nog uitgebreid zullen zien – in 1744 zeker bestaan hebben want zij werd in 1707 heropgericht.

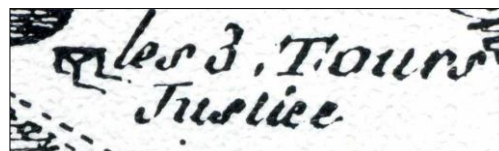
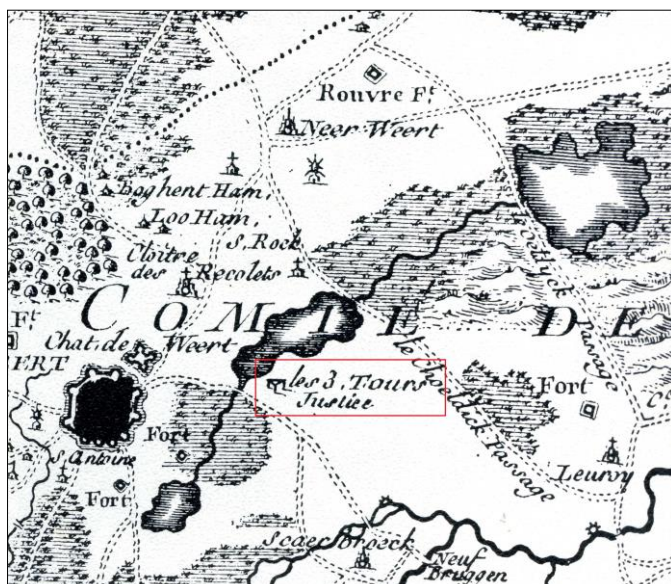

Fig. 2 en 3. Carte particuliere des environs de Venlo (...), 1744, met een uitsnede van de executieplaats in Weert.

De Ferrariskaart uit omstreeks 1775 geeft daarentegen een tegenovergesteld beeld. Daarop staat de Weerter executieplaats niét afgebeeld, maar wel die van Nederweert. Deze bevindt zich in de heide ten zuiden van het Schoorwater en precies in het verlengde van de Schoordijk die deze open waterplas doorsnijdt.

Als de tekening waarheidsgetrouw is, dan is de Nederweert galg van het tweebenig type. De Ferrariskaart heeft de reputatie van zeer betrouwbaar te zijn, vooral waar het gaat om het bebouwde gebied. De paden en de wegen in den gemeijnte en heide zijn vaak schematisch weergegeven en lenen zich niet voor al te precieze correlatie met de moderne toestand.

Gelukkig is er nog een andere oude kaart die ons hier van pas komt, en dat is de kaart van Tranchot & Von Müffling (vaak korthedshalve als Tranchotkaart aangeduid), die voor wat betreft het gedeelte waar Nederweert op staat afgebeeld wordt gedateerd tussen 1803 en 1813. Hierop staan in Weert noch Nederweert galgen afgebeeld en dat hoeft geen verwondering te wekken want de komst van de Fransen in 1795 maakte een einde aan de oude rechtspraktijken en al helemaal aan de lokale executieplaatsen.

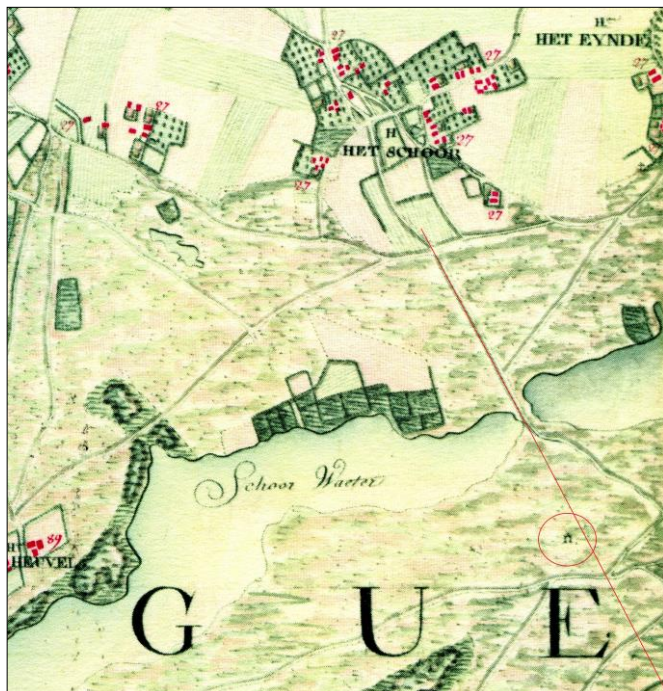

Fig. 4 en 5. Ferrariskaart, ca. 1775. De galg staat getekend (rode cirkel) en ligt in het denkbeeldig verlengde van de Schoordijk. Rechts een uitvergroting. Bron: Koninklijke Bibliotheek België, heruitgave 1965.

Toch is de Tranchotkaart voor ons doel uitstekend geschikt. Weliswaar staat er geen galg op getekend, maar we zien er wel een voor Nederweertse begrippen vrij sterk geprononceerde ronde heuvel op getekend, in een vrij onregelmatige zone van zandverstuivingen ten zuiden van wat Tranchot 'Groot Peel' en 'Schoorkoulen' noemt (het 'Schoorwater' uit de Ferrariskaart). Net als op die Ferrariskaart doorsnijdt de denkbeeldige lijn door de verlengde Schoordijk deze heuvellocatie.

Fig. 6 en 7. Tranchotkaart, ca. 1810. Rood omcirkeld de locatie van een heuvel of terp, liggend op het verlengde van de Schoordijk (rode lijn). Rechts een uitvergroting.

De laatste oude kaart die we ten tonele voeren is het kadastrale minuutplan, dat dateert uit 1811 en dat tot 1844 werd gereviseerd. Deze kaart geeft per definitie de kadastrale en niet de topografische situatie weer, en bevat weinig bruikbare elementen voor de reconstructie van de galglocatie.

Fig. 8. Kadastrale minuutplan van 1844. Collage sectie F en H. Bron: RCE.

De ligging van de galgenbergen van Weert en Nederweert voldoet aan het klassieke beeld zoals dat bekend is uit de literatuur over terechtstellingsplaatsen. Vaak lagen zij in onherbergzaam, ongecultiveerd gebied. Maar ook weer niet té ver, want van de executies en de letterlijke overblijfselen daarvan werd geacht een afschrikwekkende functie uit te gaan. Zo werd het ook vaak gespecificeerd in de vonnissen, waar de 'exempel'-functie prominent genoemd werd. Niet voor niets dus, dat de locaties van de plekken dicht bij doorgaande wegen of hoofdroutes lagen, zodat menigeen er mee geconfronteerd kon worden.

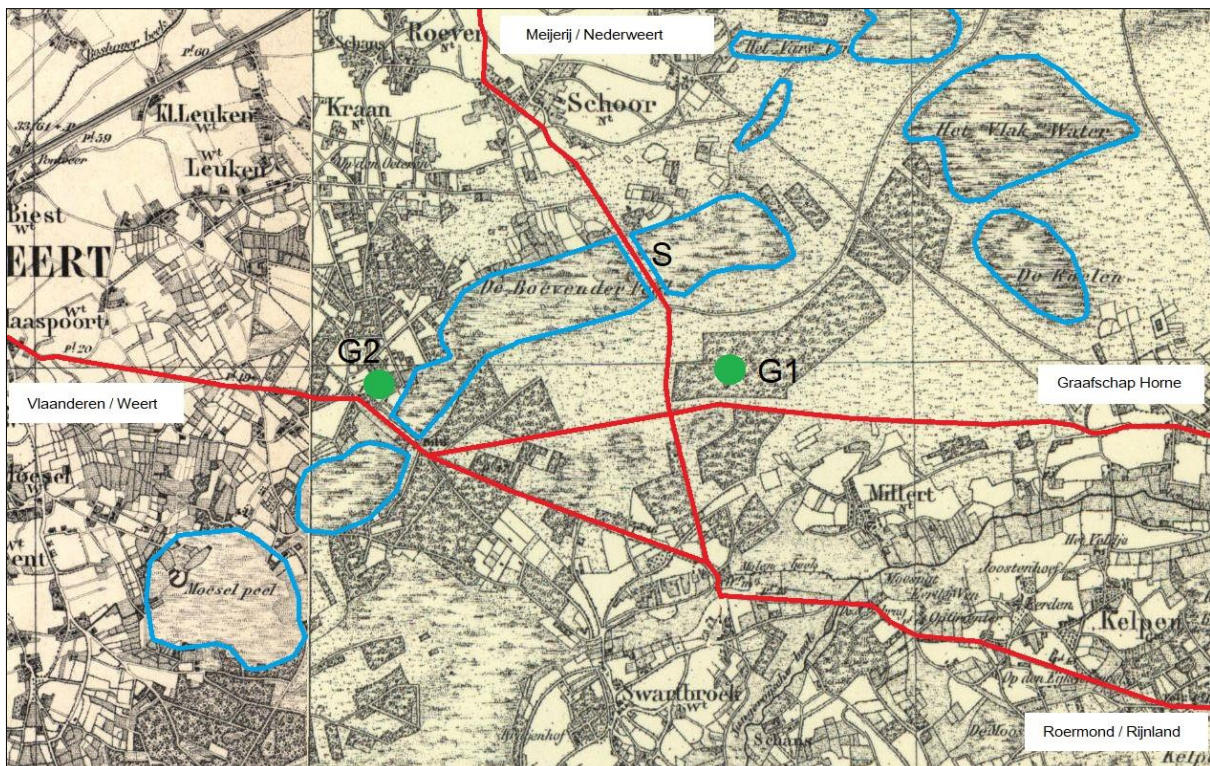

Fig. 9. Topografische kaart, ca. 1880. G1 = galgenberg Nederweert. G2 = galgenberg Weert. De rode lijnen zijn de doorgaande wegen en de blauwe contouren markeren de moerassen en open wateren. Bron: topotijdreis.nl, aangevuld met eigen gegevens. Zie ook bijlage 1.

Zo was ook hier de situatie, hetgeen is weergegeven in figuur 9 (en in de bijlage) op de topografische kaart van omstreeks 1880 (dus weliswaar uit een iets jongere fase, maar daardoor extra goed te vergelijken met de moderne toestand).

Wat opvalt is een groot areaal van moerassen en open wateren (deze laatste ontstaan door verving). Van het zuidwesten naar het noordoosten een lint van wateren, zoals de Moeselpeel, Roeventerpeel, Schoorwater, Vlakwater, Sarsven en de Banen. Deze sliert van depressies en natte gebieden vormde een bijna ontoegankelijk gebied. Bijna, want twee belangrijke doorgaande routes wurmden zich daar doorheen. Op de eerste plaats was dat de oost-westverbinding die Antwerpen via Weert en Roermond verbond met het Duitse Rijnland. Tussen Weert en Roermond kende deze weg een zijtak die via de Mildert, Leveroy en Heythuysen verbinding maakte met het graafschap Horn, de zogenaamde 'Maaslenderen'. Vlak ten westen van die splitsing stond de galgenberg van Weert.

Daarnaast was er sprake van een belangrijke noordzuid-verbinding, die vanuit de Meierij van Den Bosch via Helmond, Someren en Nederweert ter hoogte van de watermolen van Nederweert-Swartbroek aansloot op de genoemde oostwest-corridor. Onderweg kruiste de weg uit de Meierij ook nog de zijtak naar het graafschap Horne. Bij die voorname kruising (die heden ten dage nog bestaat in de vorm van zandwegen) werd de Nederweeter galgenberg opgericht.

3. Bronnenonderzoek

Bij de analyse van de historische bronnen zullen we ons eerst richten op de galg, en in tweede instantie op het gebruik van de executieplek.

3.1. De galg

De oudste vermeldingen over hulpmiddelen bij de executie van veroordeelden dateren uit het begin van de 17^e eeuw en vinden we terug in de burgemeestersrekeningen. De executie van de van hekserij verdachte Ospelse Jen Beelen, in 1600, wordt in de gemeentelijke administratie minutieus beschreven; elke ketting en takkenbos wordt financieel verantwoord. Een vermelding van het gebruik van een galg dateert uit dezelfde tijd.

In het rekeningsjaar 1600/1601 hadden de Weerter 'muteniers' een ernstig beroep gedaan op het gemeentebestuur van Nederweert. Met die 'muteniers' werd de Spaanse bezettingsmacht van de stad Weert bedoeld; een grote groep muitende soldaten die de stad Weert en ommelanden terroriseerden, en onder leiding stonden van een zogenaamde Elect. Nederweert kreeg de opdracht om een galg met ketenen te laten vervaardigen. Geert Verborch leverde voor 4 gulden en 5 stuiver het benodigde hout, timmerman Simon Stoeten deed het benodigde timmerwerk en hoefsmid Vaes Swaderlaph leverde de bijbehorende smeedijzeren ketenen. Een andere Nederweerder ambachtsman, Thomas Sijben, mocht een rad voor radbraking leveren. De Weerter terroristen behoefte aan dit executiemiddel om een van hun gevangenen, zekere Reijner Soenis uit Beersel, voor zijn misdaden te executeren. Dat gebeurde met de Nederweerder galg, die voor de gelegenheid was opgebouwd buiten de stad aan de weg naar Maaseik.¹

Voor expliciete meldingen over een Nederweerder galg zal onderzoek van de gemeenterekeningen ongetwijfeld veel informatie kunnen opleveren. Deze bijna volledige reeks rekeningen van 1578-1795 is een vrijwel nog volledig onontgonnen bron. Voor de eerste beschikbare melding moeten we naar de 18^e eeuw. Er bestaan drie vermeldingen over het plaatsen of vernieuwen van een galg. De oudste twee vermeldingen hebben betrekking op de vernieuwing van een bestaande galg, op een heuvel of 'bergje' in de buurt van Schoordijk en buurtschap de Mildert.

De eerste attestatie is een aantekening van de toenmalige gemeentesecretaris in het register van besluiten en afkondigingen van de schepenbank:

'Op den 21 april 1707 is de galghe vernieuwt op de oude plaetse ontrent den Mildert op het berghsken ter presentie van den heere scholtis Cornelis de Haes ende J.M. de Haes secretaris, door de Alde ende Jonge Schutterijen die daer toe waeren gecommandeert ende de boden hebben het selve helpen doen, den borgemeester Hendrick Laemen heeft het hout besorght ende deselve laeten maecken door den timmerman Thijs opden Drinck, door beveel van schepenen dit geregistreert ende aengeteckent'.²

Hertaling:

'Op 21 april 1707 is de galg vernieuwd op de oude locatie, het Berghsken in de buurt van de Mildert. Daarbij aanwezig waren de schout Cornelis de Haes, de

¹ RAL ASN 29/9 gemeenterekening 1600/1601 fol 32r, 33v en ong. Verder: C. Tubéé, Kapitale misdrijven rond 1600, in Weerter Jaarboek, Jaarboek voor Weert, 2000 (14) 46.

² RAL ASN inv. nr. 91 Ordonnantieboek 1682-1755, Fol. 38v.

gemeentesecretaris J.M. de Haes, de beide schutterijen van Nederweert (de Oude en de Jonge Schutten) en de gerichtsbodes. De burgemeester Hendrick Laemen heeft voor het hout gezorgd en door de timmerman Thijs opden Drink laten vervaardigen. Op last van de schepenen is dit procesverbaal vastgelegd’.

Secretaris Johan Michiel de Haes was toen pas nét in functie want hij was op 6 april 1707 beëdigd in die functie.³

Van de hand van Nederweertenaar Sijmon van Roije (ca. 1627-1714) is een familiekroniek bewaard gebleven waarin hij naast zakelijke en familiale zaken ook aantekeningen maakt over onderwerpen die te maken hadden met zijn bestuurlijke taken als schepen. Ook van Roije refereert aan de oprichting van de galg op 21 april 1707 en beschrijft het aldus:

*‘Den 21 april 1707 is de gallghe gericht voor het Schoordick op den berghsken met scholtis ende die boden en oock Jonghe en alde Schutten en heeft gemackt Tijs Blijen op Leijve roije’.*⁴

Hertaling:

‘Op 21 april 1707 is de galg geplaatst op het Berghsken nabij de Schoordijk. Dit is geschied met de schout, de boden en de Jonge en Oude Schutterij. De galg is vervaardigd door Tijs Blijen uit Leveroij’.⁵

Beide berichten zijn niet strijdig met elkaar en geven slechts beperkt aanvullende informatie. Het is niet bekend of er een concrete aanleiding was voor de vernieuwing van de galg. Het kan zijn dat er in verband met een veroordeling behoefte was aan een goed functionerende galg. Het kan echter ook zijn dat zij als afschrikwekkend signaal werd hersteld.

Hoelang de galg er heeft gestaan is niet bekend. Ze zal in elk geval overbodig zijn geworden (en wellicht ook verwijderd) bij de komst van de Fransen in 1795-1797. Op een kaart uit 1744 (zie eerder in deze rapportage) staat zij niet getekend, terwijl de galg van Weert daar wel op staat aangeduid. Wellicht is dit betekenisvol en was de galg van Nederweert in 1744 reeds verdwenen, of vergaan. Dat lijkt een plausibele gedachte, want korte tijd later, in 1750, verordonneerde het Nederweeter gemeentebestuur de plaatsing van een nieuwe galg. Bij diezelfde gelegenheid werden ook de ‘kaeck’ (de gemeentelijke tentoonstellingsplek voor veroordeelden) en de gevangenis onder het raadhuis vernieuwd. In de gemeentelijke administratie werd de vernieuwing van de galg minutieus gedocumenteerd:

*‘Op heden den 18^e julij 1750 is de galge vernieuwt op de oude plaetse ontrent den Millert op het Berghsken, wie mede de kaecke ook op de oude plaetse, ter presentie vanden Heere scholtis B.J. Costerius, borgemeester, schepenen en gecomitteerdens, mitsgaders den secretaris, waer toe gecommandeert zijn de alde en jonge schutterijen en oock gecompareert, en hebben de Bodens het selve ook helpen doen, ende den borgemeester Joost Joosten heeft het hout besorgt, endeselve laten maken door de timmerlieden alhier, door beveel van de politie, Actum in dato ut supra, (wg) H.A. De Stocqui, secretaris, 1750’.*⁶

³ RAL ASN inv. nr. 91 Ordonnantieboek 1682-1755, Fol. 5v.

⁴ GAN OA inv. nr. LIX Schenking familie Kreijelmans.

⁵ Die Tijs Blijen is dus blijkbaar dezelfde persoon als de eerder vermelde Thijs opden Drink.

⁶ RAL ASN ordonnantieboek 1682-1755 fol 102v.

Opvallend is dat deze verslaglegging vrijwel identiek is aan de gebruikte formulering uit 1707, en dat de gebeurtenis op dezelfde manier werd georganiseerd, dus met gemeentebestuur, schutterijen en timmerlieden.

Belangrijke topografische elementen uit de vermeldingen zijn:

- De galg werd in 1707 vernieuwd, dus er was ook al eerder een galg.
- Op de oude plaats, die dus ook al voor 1707 in gebruik was
- Gelegen 'op het berghsken', dus op een heuveltje
- 'ontrent den Mildert', dus niet óp de Mildert, maar bijna op de Mildert.
- 'voor het Schoordick', dus in de buurt van de Schoordijk.

In de financiële administratie van de burgemeestersrekeningen kunnen we de totstandkoming van de galg vrij precies volgen. Voor de constructie van de galg en de kaeck werden vier (eiken-)bomen aangekocht, respectievelijk van Matthijs Coppen, Antonius Simons, Matthijs van Hulsen en Peter van Nuwenhoven. Ook de namen van de timmerlieden die gezamenlijk de galg construeerden zijn bekend. Hun namen waren Merten Karis, Peter Aerts, Andries van Hooff, Wullem Gielis, Hendrick Berents, Thijs Joost Creijelmans, Hendrick Brouns en Lins Beelen. Het lijkt erop dat e.e.a. als timmermanscollectief werd georganiseerd.

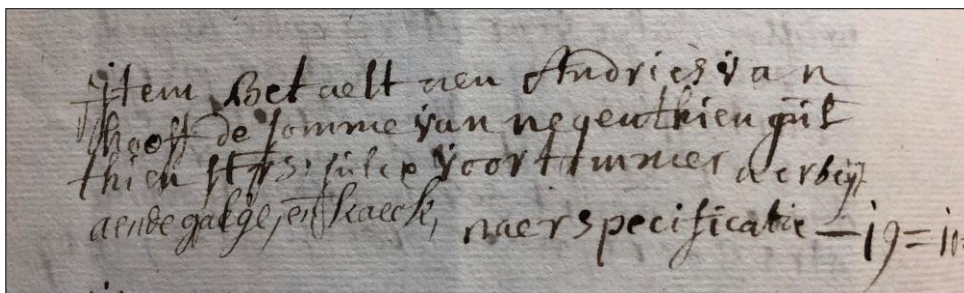

Fig. 10. Betaling van 19 gulden en 10 stuivers aan timmerman Andries van Hooff voor zijn werk aan de galg en kaeck. Bron: RAL ASN 29m gemeenterekening 1749/1750.

Uit de administratie blijkt dat, omgerekend naar een dagloon van 1,5 gulden per mandag, er in totaal 34 mandagen gewerkt werd aan de galg, waarbij de bijdrage van meester-timmerman Merten Karis nog niet is meegeteld omdat die niet te extraheren viel uit de betalingen.⁷

3.2 Het gebruik

Er bestaat op zich een lange traditie van gedocumenteerde executies op last van het gerechtelijk gezag, in Nederweert. Een systematisch onderzoek hiernaar heeft echter nog nooit plaatsgevonden. Enkele voorbeelden zijn:

1600	Jen Belen	hekserij	geëxecuteerd op de brandstapel. ⁸
1752	Jan Antoon Corts	diefstal	radbraking, verminking, brandstapel. ⁹

De terechtstelling van Hans de Hoendervanger (door middel van onthoofding en tentoonstelling op een rad) vond plaats in 1595. Hij was weliswaar Nederweertse inwoner,

⁷ RAL ASN 29 gemeenterekening 1749/1750.

⁸ Alfons Bruekers, *Nederweert, een dorp zonder iets opmerkelijks, of: de geschiedenis van het geslacht Mooren (1515-1781)*, in: A. Bruekers (red.) *Nederweerts Verleden*, 1987.

⁹ Alfons Bruekers, *Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Kerkstraat 65 Oude Raadhuis (1921)*, Nederweert 2018.

vond plaats in Weert omdat hij door de schepenbank van Weert was gearresteerd en berecht.¹⁰

Opmerkelijk genoeg kwam ophanging (dus het expliciete gebruik van een galg) niet voor in dit lijstje van voorbeelden. Ook hier geldt dat het rechterlijk archief van Nederweert nog onvoldoende bestudeerd is en waarschijnlijk veel nieuwe aanwijzingen kan opleveren.¹¹

3.3 Het terrein

Het gebied van de galg maakte onderdeel uit van een grote krans van heide, moeras en struweel dat het 'eiland' Weert-Nederweert omringde. Om wildgroei aan turfsteken en ontginnen tegen te gaan, nam de overheid regelmatig maatregelen waarbij dan grote gebiedsdelen werden verboden voor de turfwinning. Zo'n maatregel noemde men 'in vrede legging', daar ging een officieel magistraatsbesluit aan vooraf. In het veld werden de begrenzingen van het terrein in kwestie gemarkeerd met kunstmatig opgeworpen aardhopen of 'bergjes'.

Ook nabij de Schoordijk was dat het geval. De dijk liep immers dwars door een aan weerszijden door baggering ontstaan peelven. Omdat de Schoordijk van vitaal belang was als noord-zuidverbinding, werd strikt verboden om te dicht bij de dijk turf te winnen waardoor deze aangetast of zelfs lek gestoken zou kunnen worden. Een zone van 16 voet breed werd tot verboden gebied bepaald. Bij een grote 'te vrede legging' in de zomer van 1749 werd het volgende proces-verbaal opgetekend:

'Ende hebben hun [= de leden van de magistraat ab] dienvolgens getransporteert aen ende op den Schoerdijck, ende aldaer de bevrijdinge van den selven affgeteekent met eenen grooten aerdthoop naerden kant van Nederweert op den aenvanck vanden Dijck, ende soo voort langhs den selven met vier kleijne hoopkens, sijnde op den Dijck eijnde van den selven naer den kant van Leijveroyj nogh opgeworpen eenen groot aerdthoop ende daer naer door last van de heere scholtis uijt den naem van de Landtsvrouwe bij de gerights bodens van Weert ende Nederweert in vrede gelagt ende gebannen, om die opgeworpen hoopen niet te roeren ofte te stooren op de poene van drij goldtguldens bij jeder contraventeur ipso facto te verbeuren, te verdeijlen op den voet als int verdragh en consentie staat uitgedruckt'.¹²

'Finaeljk sal den Schoerdijck oock niet mogen worden gekrenckt van weerkanten ter weijde van setshien voet vanden selve.'

Met andere woorden: zowel aan de noordelijke als de zuidelijke opgang van de Schoordijk werd een grote aardhoop opgeworpen, en langs het tracé van de dijk zelf nog eens vier kleine hoopjes. Dus behalve de meer naar het zuiden gelegen galgenberg lagen er in deze omgeving nog diverse andere (kunstmatige) hoogtes.

¹⁰ Alfons Bruekers, *De herbergier die zijn kop verloor, in 1595. Handel en wandel van Hans de Hoendervanger*, in: *De Maasgouw* (121) 2002 28-34.

¹¹ Alfons Bruekers, *Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Kerkstraat 65 Oude Raadhuis (1921)*, Nederweert 2018.

¹² RAL ASN ordonnantieboek 1682-1755 fol 92v, 1749 jun 9.

Fig. 11. De Schoordijk op de Tranchotkaart van omstreeks 1809. Duidelijk is te zien hoe de smalle dijk aan weerszijden omringd wordt door open water. Dat stond met elkaar in verbinding door middel van een brug of 'canael', in het noordelijke deel van de dijk.

4. Plaatsbepaling

Voor de plaatsbepaling van de galgenberg is gebruik gemaakt van het zogenaamde 'georefereren' van oude en moderne kaartplattegronden. Ofschoon de nauwkeurigheden van bijvoorbeeld de Tranchotkaart (1809) in details te wensen over laat, zijn de markante objecten in het landschap (juist vanwege het doel van de militaire kaart) met grotere precisie ingetekend. Dat leidt er toe dat ik als min of meer constante factoren in het landschap een set van zes referentie-objecten heb gekozen:

Tabel 1. Referentie-objecten

nr.	omschrijving
1	Geometrische middelpunt van de Schoordijk, halverwege noord- en zuidoever van het Schoorwater
2	Kruising van grote west-oostverbindingsweg met de gemeentegrens van Weert en Nederweert.
3	Kruising van de west-oostverbindingsweg en de noord-zuidverbindingsweg
4	De watermolen van Swartbroek
5	Het hart van de (voormalige) waterkuil in het hart van de buurtschap Mildert
6	Een markant veelhoekig perceel in de jonge ontginningen ten noorden van de buurtschap Mildert

Als kartografische ondergrond werden drie kaarten gekozen:

Tabel 2. Kaarten

nr.	omschrijving
1	Tranchotkaart, 1809
2	Kadastrale minuutplan, Nederweert sectie F, 1844
3	Moderne digitale topgrafische kaart, www.afstandsmeten.nl , 2018

Op elk van deze drie kaarten zijn de genoemde referentie-objecten (waar mogelijk) gemarkeerd en tot een polygoon van driehoeken met elkaar verbonden.

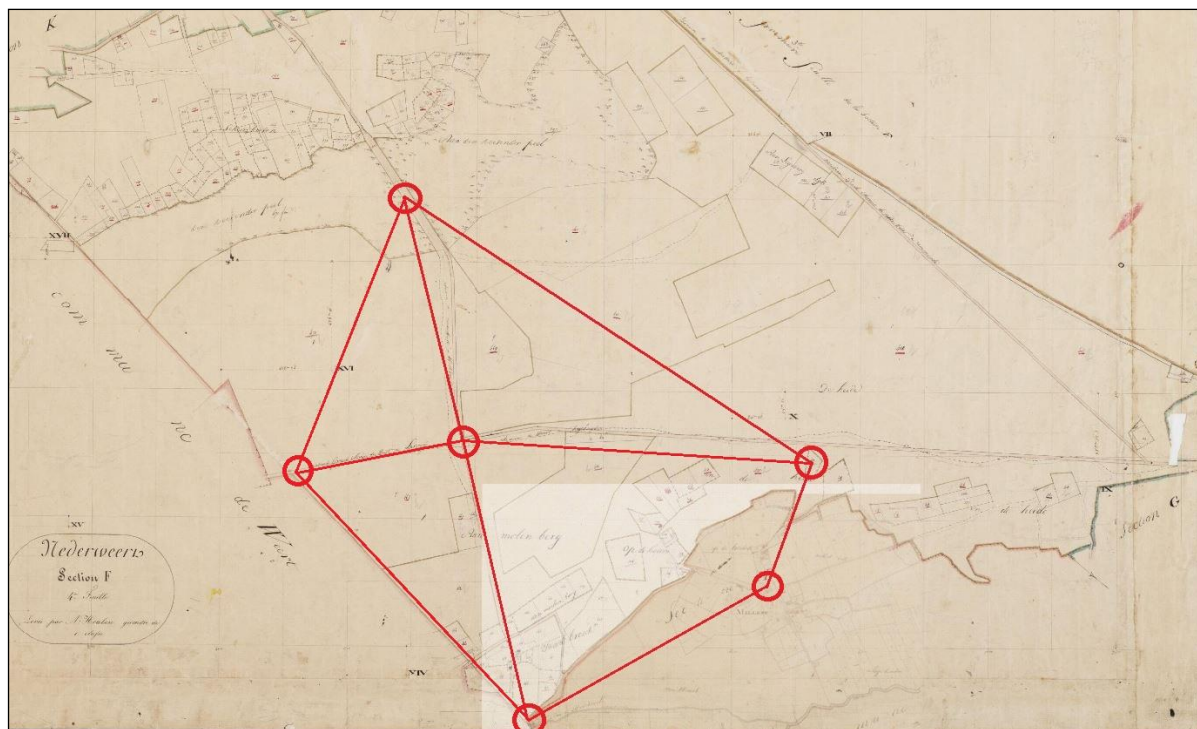

Fig. 12. Polygoonmarkering van het kadastrale minuutplan van 1844.

Fig. 13. Polygonmarkering van de Tranchotkaart (1809).

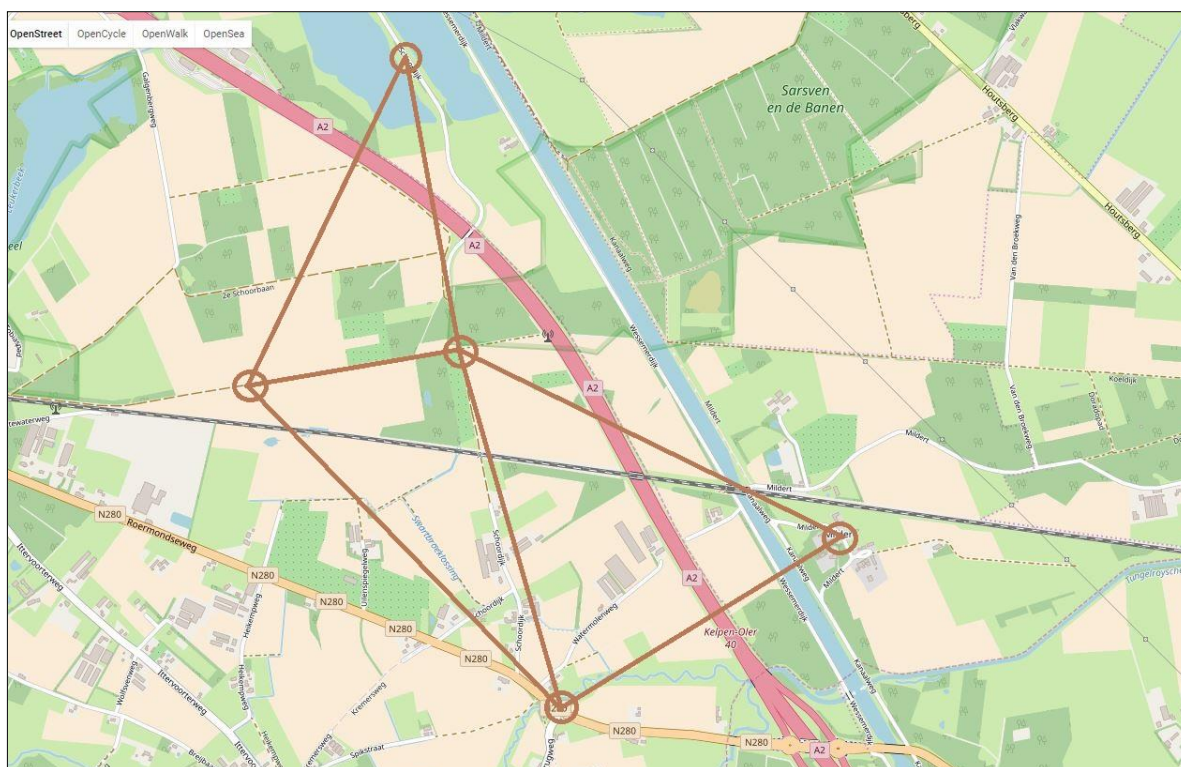

Fig. 14. Polygonmarkering van de moderne topografische kaart.

De georeferering van de Tranchotkaart met het kadastrale minuutplan geeft al meteen een zeer goed geometrische correlatie, zoals blijkt uit het samenvallen van de polygonen in onderstaande figuur.

Fig. 15. Correlatie van de polygonen van de tranchotkaart en kadastrale minuutplan.

De laatste stap is nu het georefereren met de moderne topografische kaart. Het resultaat van die exercitie is weergegeven in de figuur op de volgende bladzijde.

Uit de laatste correlatie (volgende bladzijde) is duidelijk te concluderen dat de markante terreinhoogte die Tranchot in 1809 op zijn kaart aanduidde, in de moderne tijd zich bevindt in een smalle zone die wordt begrensd door de autosnelweg A2 in het westen en Kanaal Wessem-Nederweert in het oosten.

Fig. 16. Correlatie van de polygonen van alle drie plattegronden. De roodomcirkelde heuvel staat afgebeeld op de Trachotkaart als een blijkbaar markant zichtbare hoogte in het landschap.

Er resten nu nog twee belangrijke vragen:

Ten eerste:

Is deze heuvel de oude galgenberg?

Een echte *smoking gun* is er niet. De enige kaart die de galg expliciet toont is de Ferrariskaart uit 1777, maar die ontbeert in dit gebied helaas de kartografische nauwkeurigheid om gecorreleerd te worden. Jongere kaarten, zoals de Tranchotkaart uit 1809, tonen wel heel duidelijk een opmerkelijke terreinhoogte, maar de galg bestond toen niet meer.

Dan zijn er nog de archivalische aanwijzingen, die zich lieten samenvatten als:

- Gelegen 'op het bergshken', dus op een heuveltje
- 'ontrent den Mildert', dus niet óp de Mildert, maar bijna op de Mildert.
- 'voor het Schoordick', dus in de buurt van de Schoordijk.

Deze vallen alle drie positief uit en zijn op zijn minst niet strijdig met de op basis van georeferentie bepaalde locatie. Tenslotte kan nog vermeld worden dan er in de relevante nabije omgeving geen andere locatie als opvallende solitaire heuvel of 'bergje' staat aangegeven.

Ten tweede:

Zijn er heden ten dage nog sporen van de (galgen-)berg in het landschap zichtbaar?

Het op basis van georeferentie bepaalde gebied is anno 2018 een slecht toegankelijk en met dennenbomen begroeid terrein. Gelukkig biedt de moderne techniek hier uitkomst en is op basis van het ARCGIS-bestand gedetailleerde hoogteinformatie van het terrein beschikbaar.

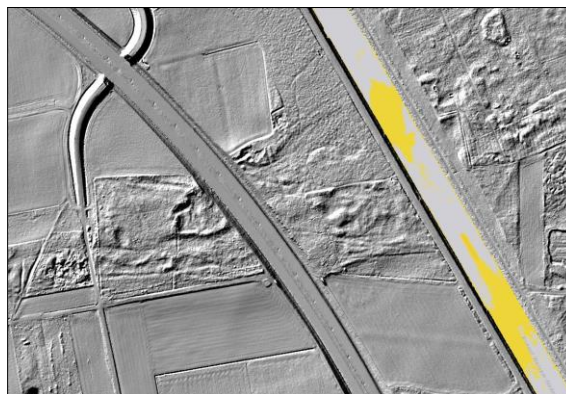

Fig. 17 en 18. Links de geogerefeerde kaarten. Rechts hetzelfde gebied, maar dan als reliëfkaart van ARCGIS.

Zoals te zien is in deze figuren, correspondeert de heuvel op de Tranchotkaart met een terreinhoogte op de reliëfkaart. Ook het overige terreinreliëf blijkt hier trouwens met een buitengewoon grote accuratesse door tranchot gekarteerd te zijn, zoals een vergelijking van beide plaatjes leert.

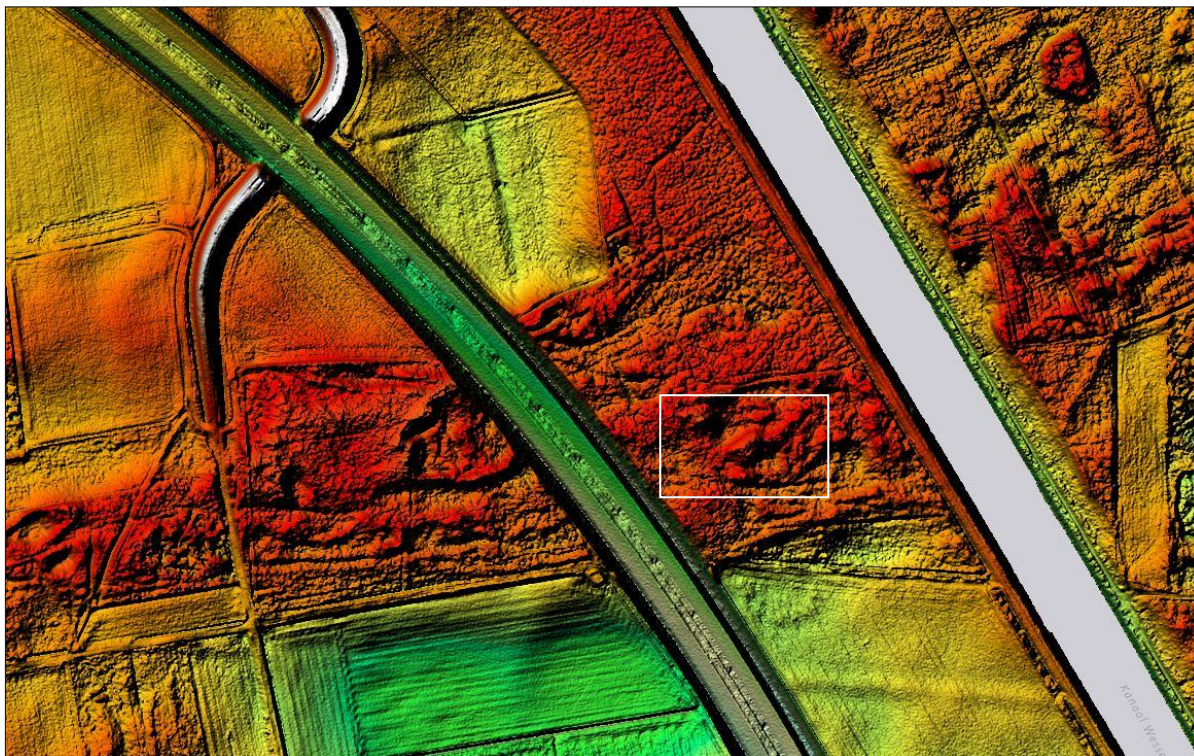

Fig. 19. Kleurenversie van de hoogtereliëfkaart van ARC GIS. Groen correspondeert met een hoogte van 29-30m +NAP, oranje met 30-31m +NAP en rood met 31m en hoger.

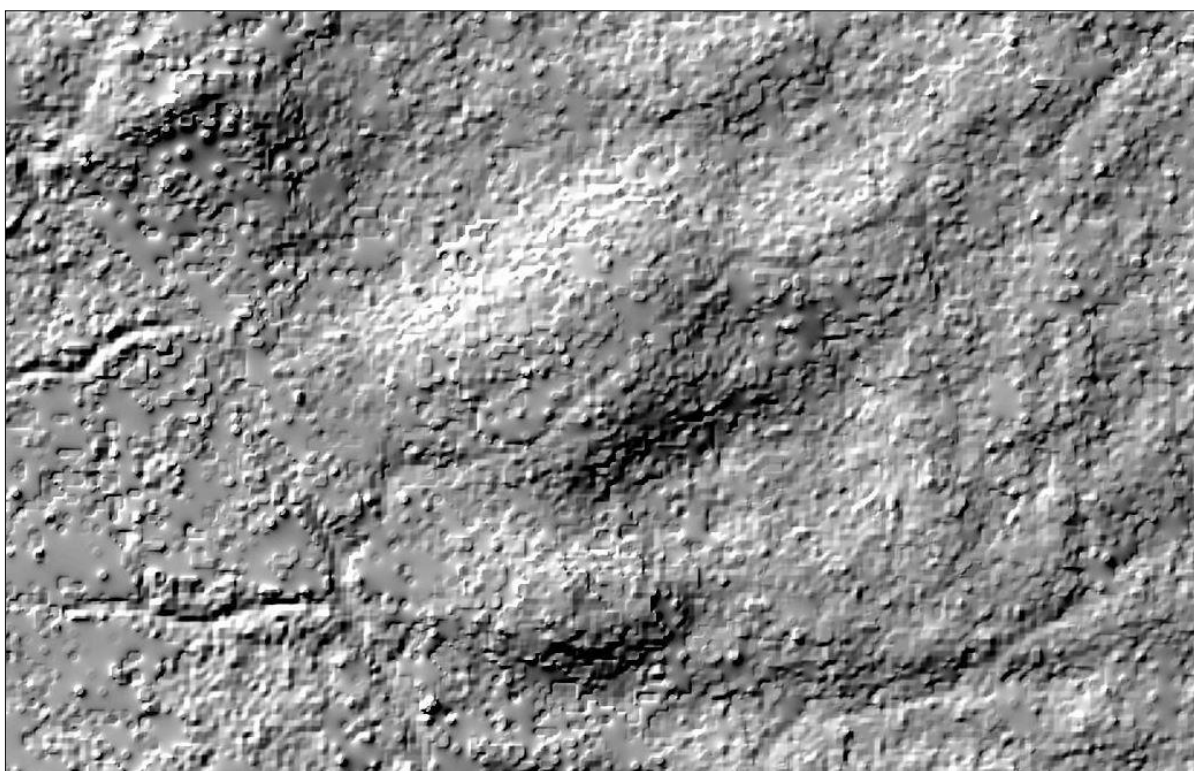

Fig. 20. Uitvergroot detail van de hoogtereliëfkaart (rechthoek uit bovenste plaatje, afmetingen 120 x 80 m), met in het midden de heuvel uit de Tranchotkaart.

5. Locatieverkenning in situ

Op 13 en 14 augustus 2018 is een bezoek gebracht aan de op basis van de hiervoor beschreven exercitie bepaalde locatie. Het terrein is een in hoge mate geaccidenteerd, hooggelegen voormalig zandverstuivingsterrein dat begroeid is met dennen en een enkele berk. Het terrein is lastig toegankelijk maar er zijn diverse kronkelende mountainbike-fietspaadjes. Het bos is tevens onofficiële homo-ontmoetingsplaats. Dat blijkt niet alleen uit her en der rondslingerende gebruikte condoms en tissues maar ook uit mannelijke belangstelling tijdens dit onderzoek.

De veronderstelde galgenberg manifesteert zich als een lichtbegroeide heuvel met een basismiddellijn van ongeveer 15m en onregelmatig (natuurlijk) gevormd oppervlak. Het hoogste punt bevindt zich op ongeveer NAP+34m terwijl het omliggende terrein een gemiddelde hoogte van enkele meters lager heeft. Iets ten zuiden ervan ligt een kleinere en iets lagere hoogte (ook zichtbaar op de foto's). Vanwege de begroeiing en de omvang laten de objecten zich lastig fotograferen.

Fig. 21. Het centrale deel van de veronderstelde galgenberg. Foto: Alfons Bruekers, 2018.

Zonder verder onderzoek was niet vast te stellen in welke mate de heuvel ooit hoger is geweest en of door ontgraving en afgraving de vorm en afmetingen in de loop der jaren veranderd zijn. Ondenkbaar is dit zeker niet omdat soortgelijke hoogtes in de omgeving in het verleden vaak als zandwinningsput zijn gebruikt.

In de top van de grote heuvel zijn met de Edelmanboor twee grondboringen verricht tot 1m beneden maaiveld.

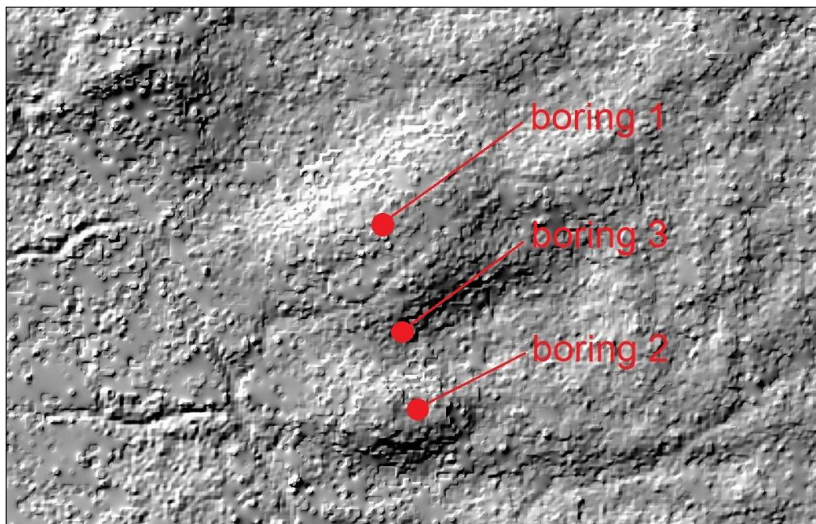

Fig. 22. Locatie grondboringen

Tabel 3. Coördinaten grondboring

boring	locatie	N	E
1	top grote heuvel	51.24785	5.78302
2	top kleine heuvel	51.24765	5.78315
3	depressie tussen 1 en 2	-	-

Bij de bepaling van de GPS-coördinaten is gebruik gemaakt van twee verschillende smartphones, waarbij de meetresultaten (die vrij goed overeen kwamen) zijn uitgemiddeld tot een meetnauwkeurigheid van ca. +/- 3m.

Fig. 23. Boorprofiel boring 1

0-30 cm grijs loodzand en verstoorde heidepodzol

30-50 cm grijswit stuifzand

50-75 cm donkere zandige humeuze laag

75-90 cm donkerbruine oude heidepodzol

90-... cm steriele zandige grond

Uit de boring (1) blijkt duidelijk dat we te maken hebben met een stuifzandgebied waaronder zich een oude humeuze laag bevindt. Bij boring (2) en (3) werd deze oude laag echter niet waargenomen. Het kan zijn dat we hier te maken hebben met een overstoven oud akkerprofiel, maar het kan ook een boomval zijn geweest. Om verder uitsluitsel te krijgen verdient het aanbeveling de geologie van dit terrein nader te onderzoeken.

6. Eerder archeologisch onderzoek

De galgenberg aan de Schoordijk is nimmer archeologisch onderzocht. Sterker nog, tot op heden was de ligging ervan onbekend. Wel is er een interessant archeologisch voorbeeld van een heuvel in de nabijheid, die wél wetenschappelijk werd onderzocht. Exact een kilometer westelijk, even te noorden van de Mildert, werd namelijk in 1947 na het egaliseren van een kleine heuvel een neolitische klokbeaker en vuurstenen kling gevonden. Aanvullend onderzoek door het Biologisch Archeologisch Instituut van de Universiteit van Groningen in de week van 23-27 september 1957 leidde tot de ontdekking van een kringgrafheuvel met een middellijn van ongeveer 12 m.¹³

Of de heuvel van de galg een dergelijke origine in de prehistorie heeft is niet bekend en al helemaal niet aangetoond. Wel zijn er in de literatuur diverse parallellen aanwijsbaar waar galgen werden opgericht op heuvels of verhevenheden met een prehistorische origine. Dat kán in Nederweert het geval zijn geweest, maar is speculatief.

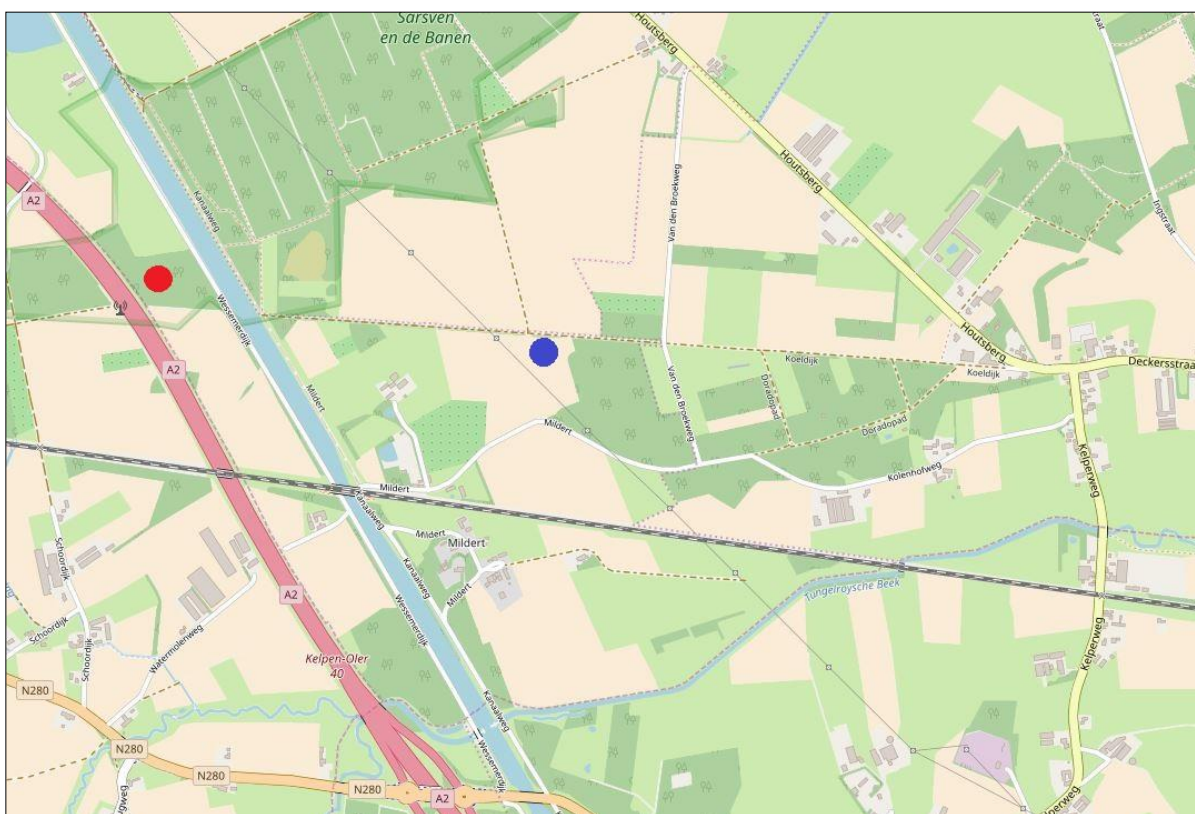

Fig. 24. De galgenberg van de Schoordijk (rode stip) en de neolitische grafheuvel van de Mildert (blauwe stip), gevonden in 1957. De onderlinge afstand is ongeveer 1 km. Bron: www.afstandsmeten.nl

¹³ R.S. Hulst, J.N. Lanting en J.D. van der Waals, Grabfunde mit frühen Glockenbechern aus Gelderland und Limburg, in: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (23) 1973 88-96. BAI Groningen, De Mildert, in; Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (6) nr. 10 1973 242.

7. Verwachtingswaarden en aanbevelingen

Het terrein van de galgenberg staat niet aan grote bedreigingen bloot. Het object is een grote zandheuvel die begroeid is met bomen en bevindt zich temidden van een dennenbos (geen productiebos).

De cultuurhistorische betekenis is groot. De galgenberg heeft een belangrijke rol gespeeld in het leven van de postmiddeleeuwen. Tegelijkertijd herinnert hij aan een wijze van rechtspraak en vonnisuitvoering die we tegenwoordig graag ver achter ons laten. Maar het is daardoor wel een wezenlijk onderdeel van de geschiedenis.

Over de conserveringstoestand is weinig te zeggen. Zo is onduidelijk of delen van de heuvel ooit afgegraven zijn ten behoeve van de zandwinning. Evenmin is er zicht op bodemsporen die met de functie als galgenberg te maken hebben. Te denken valt aan ingravingen voor de galgpaal en wellicht ook begravingen van terechtgestelden.

Het karakter van de 'berg' is onbekend. Het vermoeden is dat men voor de oprichting van de galgenberg gebruik maakte van een natuurlijke verhevenheid in dit gebied van zandverstuivingen en zandwallen. Onbekend is of er ook sprake is geweest van kunstmatige ophoging, en in welke mate. Kleinschalig booronderzoek wees op de aanwezigheid van een oude akkerlaag onder de stuifzandzone.

Aanbevelingen:

Aanbevolen wordt om de locatie van de heuvel inclusief een kleine periferie daarvan voor te dragen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst van Nederweert.

Een klein veldonderzoek wordt aanbevolen om de ondergrondse situatie en onstaansgeschiedenis in kaart te brengen (natuurlijke heuvel? Kunstmatige ophoging? Gedeeltelijke ontgraving?).

Een verdergaand stadium van conservering kan zijn om de heuvel in samenwerking met de grondeigenaar en andere partijen te ontdoen van alle bomen en begroeiing en zo het galgenberg-karakter te versterken en beter zichtbaar te maken.

Tenslotte kan deze galgenberg onderdeel worden van toeristische routes en meegenomen worden in het publieksbereik. Te denken valt ook aan een informatiepaneel of gedenkstenen, in combinatie met het ArcheoRoute-monument in de kern van Nederweert (dat ook op deze galgenberg betrekking heeft).

8. Conclusies

Op basis van historisch en kartografisch gegevensmateriaal is aannemelijk gemaakt dat de gemeentelijke executieplaats van Nederweert gelegen was op een terrein in de omgeving van Schoordijk en Wessemerdijk in Nederweert, ingeklemd tussen autosnelweg A2 en kanaal Wessemer-Nederweert.

De oudste vermelding van een galg op deze plaats dateert uit 1707, maar daarin wordt tevens gesproken van een van oudsher bestaande situatie. In 1750 werd de galg vernieuwd en tegen het einde van de 18^e eeuw zal zij als onderdeel van de hervormingen van het rechtssysteem zijn opgeheven en afgebroken.

De locatie was strategisch gekozen: in de nabijheid van de kruising van de oostwest- en noordzuid-verbindingswegen, en op een natuurlijke hoogte die 'Het Berghsken' werd genaamd.

Aanbevolen wordt om het terrein nader te onderzoeken, de status van gemeentelijk monument toe te kennen en onderdeel te maken van publieksbereik.

Bijlage 1.

